

ÎNCERCĂRILE LUI ȘTEFAN CEL MARE DE A MODIFICA STATUTUL POLITICO-JURIDIC AL STĂPÂNIRII SALE

MIHAIL M. ANDREESCU*

"Cel mai de seamă descendent al descălecătorilor maramureșeni ai Țării Moldovei"¹ – Ștefan cel Mare – a dominat din punct de vedere politic, militar și cultural a doua jumătate a secolului XV din istoria românilor², politica sa de independență sau de autonomie față de Ungaria, Polonia și Poartă fiind continuată de urmașii săi direcți până la mijlocul secolului al XVI-lea cu relative succese.

Dincolo de activitatea militară Ștefan cel Mare, a cărui personalitate se impusese definitiv în ochii contemporanilor europeni³, a urmărit prin politica internă și externă dar mai ales prin intermediul alianțelor matrimoniale⁴ modificarea statutului juridic al stăpânirii sale care ar fi influențat și statutul politico-juridic al Moldovei în contextul european de atunci. Trebuia oare modificat acest statut de vreme ce antecesorii lui Ștefan se mulțumiseră cu el? Vom răspunde la întrebare în materialul de față.

*
* *
*

În Europa creștină medievală statutul politico-juridic al unui stat ca și locul ierarhic ocupat de acesta în rândul statelor creștine catolice sau ortodoxe era fixat, încă din secolul X, de către Suveranul Ponfit în Occident și de împăratul bizantin în Orientul ortodox⁵. În Occident împăratul romano-german – o vreme rivalul episcopului roman la conducerea Europei și un "egal" al suveranului bizantin, cel puțin teoretic⁶ –, va sfârși prin a se pleca în fața Scau-

* Conferențiar univ. dr. la Facultatea de istorie a Universității "Spiru Haret" din București.

1. ION TODERAȘCU în *Istoria românilor*, IV, Editura enciclopedică română, București, 2001, p. 364.

2. FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers enciclopedic, București, 1997, p. 110-111.

3. *Istoria românilor*, IV, p. 397.

4. Asupra căsătoriilor lui Ștefan cel Mare și a importanței lor pentru statutul politico-juridic al Moldovei vezi amănunte la: NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 88-89, 116-117, 164-165; DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, în "Studii și materiale de istorie medie", XVI, București, 1998, p. 65-102.

5. HARALD ZIMMERMANN, *Veacul întunecat*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 33-57.

6. *Ibidem*, p. 104-137.

7. JACQUES LE GOFF, *Civilizația occidentului medieval*, Editura științifică, București, 1970, p. 351-361.

nului apostolic⁷, măcar de formă, confirmând doar hotărârile episcopului roman⁸. În Orient împăratul de la Constantinopol se impusese în fruntea bisericii încă din secolul IV și-și consolidase poziția ca șef suprem al acesteia în secolul VI⁹. În temeiul acestei reușite îmbinări a puterii spirituale cu cea laică se va impune la Bizanț doctrina *cezaro-papismului*¹⁰. În secolele XII-XIII Papalitatea, folosindu-se de slăbiciunea Bizanțului, va încerca să utilizeze doctrina în folos propriu și, sub pretextul "unirii" bisericilor, să-și extindă autoritatea și în Răsărit¹¹. Dar proiectele ajunse aproape de finalizare au eșuat din motive multiple, orgoliile ocupând un loc de frunte¹².

Frământările politico-religioase din secolele X-XIII – pe de o parte lupta pentru întâietate dintre papă și patriarh care a condus la Marea Schismă din 1054, pe de altă parte luptele pentru supremație dintre puterea sacerdotală și cea laică – au dat naștere la două sisteme de stabilire a ierarhiei politice a statelor în Europa creștină și de acordare și recunoaștere a titlurilor conducătorilor de state.

În Occident ierarhia și titlul conducătorilor erau stabilite de Suveranul Pontif și recunoscute ulterior de împărat și de ceilalți conducători laici¹³. În Orientul ortodox bazileul de la Constantinopol – în calitate de șef și ocrotitor al Bisericii, nu numai de șef de stat – acorda titlul, recunoscut și confirmat de patriarh și de ceilalți șefi de state¹⁴.

Aceste lămuriri sunt absolut necesare, credem noi, în contextul în care principatele românești, situate la confluența dintre ortodoxie și catolicism, s-au întemeiat primind influențe din ambele direcții iar opțiunea deschisă a primilor lor conducători pentru o confesiune ori alta și, implicit, pentru un sistem politico-instituțional aferent spațiului confesional, va marca pentru multă vreme raporturile politice interne și externe ale lor.

*
* *

În temeiul știrilor existente putem afirma că primii conducători ai Țării Românești și Moldovei au fost de confesiune catolică¹⁵ chiar dacă majoritatea populației pare să fi fost ortodoxă, mai ales la sud de Carpați și partea de sud

8. Vezi discuția problemei la ȘERBAN TURCUȘ, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Editura Meridiane, București, 2001, p. 11-58.

9. NIELS HANNESSTAD, *Monumentele publice ale artei române, Program iconografic și mesaj*, II, Editura Meridiane, București, 1989, p. 304-324, 349-352.

10. JACQUES LE GOFF, *Civilizația occidentului medieval*, p. 354.

11. ȘERBAN TURCUȘ, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, p. 59-67.

12. *Ibidem*, p. 68-82.

13. *Ibidem*, p. 83-95.

14. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVI*, Editura "Nicolae Bălcescu", București, 1999, p. 12-28.

15. *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între țările române*, I, Editura Academiei, București, 1977, *passim*.

a Moldovei¹⁶, fapt acceptat în istoriografia românească recentă¹⁷. În asemenea context ar fi fost posibil ca titlul conducătorilor ambelor state să fie stabilit de papalitate în acord cu interesele regatului Ungariei, pe atunci suzeranul celor două principate românești. Evenimentele ulterioare întemeierii principatelor au generat însă o cu totul altă evoluție.

În Țara Românească atacul neprovocat al lui Carol Robert asupra lui Basarab I, motivat de rege prin stăpânirea de către voievod a Banatului Severinului¹⁸, a dus la reorientarea politică și religioasă a voievozilor din sud, după 1330, către statele slave ortodoxe și către Bizanț, întărindu-se legăturile cu ortodoxia. În acest cadru la 1359, cu prilejul organizării Mitropoliei Țării Românești, Alexandru Basarab a primit titlul de "mare voievod și domn", el devenind un posibil substitut al bazileilor în caz de absolută nevoie¹⁹.

Moldova, care era mai departe de Bizanț și de Dunăre, a urmărit și ea ieșirea de sub suzeranitatea Ungariei, dar cu ajutorul Poloniei care era tot un regat catolic. În timpul când Ludovic I de Anjou a ajuns și rege al Poloniei (1370-1382), existând pericolul revenirii sub suzeranitate maghiară, voievozii moldoveni au optat pentru catolicism și plasarea statului lor sub protecția papei care a fixat titlul de "duce" pentru conducători și a pus biserica moldavă în obediența episcopilor poloni. Astfel principatul de la est de Carpați a suferit influențe politico-instituționale apusene venite prin Ungaria și Polonia²⁰.

Mai mult, în cazul Moldovei, elementele întemeietoare venite din Maramureș și Transilvania erau vasale regelui maghiar și chiar dacă au recunoscut suzeranitatea voievozilor Drăgoșești ori Mușatini, aceștia înșiși erau vasali ai regatului Ungariei, ulterior ai regatului Poloniei²¹. O atare situație limita autoritatea voievodului moldovean nevoit să împartă puterea cu boierii săi și cu Biserica, indiferent că era ortodoxă sau catolică. Orice încercare de autoritate a voievodului asupra boierilor și a Bisericii atrăgea reacția suzeranului. De aici și faptul că după 1387, când Petru I a recunoscut explicit suzeranitatea polonă, toate actele externe ale voievozilor moldoveni au fost dublate de acte identice ale boierilor din sfat care garantau pentru angajamentele voievodului²².

16. *Documente privind istoria României. C. Transilvania*, veac XIV/1-4, Editura Academiei, București, 1951-1953, *passim*.

17. *Istoria românilor*, III, Editura enciclopedică română, București, 2001, p. 573-589, unde se prezintă procesul întemeierii.

18. *Ibidem*, p. 573-576.

19. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 79-80.

20. *Ibidem*, p. 81-82.

21. *Ibidem*, p. 52-55.

22. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatule internaționale ale României. 1354-1920*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, p. 10, 14-15, 17-18, 26, 28-29, 30-32, 38-39. Actele din 1387, 1395, 1404, 1407, 1433, 1434, 1435, 1436, 1448 sunt dublate de acte ale boierilor care jură credință regelui polon și garantează că voievodul lor va respecta înțelegerea.

De asemenea, Biserica, atât ortodoxă cât și catolică, împărțea puterea cu domnul și cu boierii, având aceleași poziții în sfat ca și în Occident²³. Atare situație nu se regăsea în Țara Românească unde din vremea lui Mircea cel Bătrân ierarhii nu mai făceau parte din sfat²⁴ iar boierii erau subordonați domniei și numai prin intermediul factiunilor și a sprijinului extern puteau influența, nu și controla politica domnilor²⁵.

Titlul de **domn**, de la *dominus*=stăpân absolut, purtat de voievozii munteni și care fusese acordat de Bizanț Basarabilor, independenți la 1359 față de Ungaria, a întărit puterea și autoritatea instituției cât și ideea dinastică²⁶. Am afirmat mai demult că în acest context «în Țara Românească personalitatea domnului nu conta decât în măsura în care el a putut uza cât mai mult și în chip absolut de puterile conferite de *domnie*. În rest, indiferent cât de slab și lipsit de personalitate ar fi fost, el era pentru toți "domnul și stăpânul țării"»²⁷.

În Moldova, dimpotrivă, sistemul vasalității multiple și statutul de vasalitate statală față de Ungaria sau Polonia au slăbit nu numai autoritatea voievozilor dar și ideea dinastică. Luptele pentru tron au implicat și pretendenți din afara dinastiei mușatine, fapt remarcat de la începutul secolului trecut²⁸. O atare situație nu era benefică nici pentru instituția centrală nici pentru stabilitatea politică a țării. Cel mult ea sporea puterea boierilor și a Bisericii față de voievod în interior și slăbea puterea statului accentuând gradul de dependență față de suzeranii vecini: Ungaria sau Polonia, ulterior și Imperiul otoman.

Tânărul Ștefan, fugar o vreme în Transilvania și apoi la curtea lui Vlad Țepeș unde avea rude²⁹, a înțeles neajunsurile sistemului politic din Moldova și odată ajuns pe tron și-a manifestat dorința de a-l schimba prin modificarea statutului

23. GRIGORE URECHE, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. a 2-a, ediție critică de P. P. Panaitescu, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958, p. 76-77. Compilatorul Misail Călugărul prezentând organizarea internă a țării și vorbind despre cler spune: "Și dacă au aședzat vlădicii, le-au făcut cinste mare, că le-au pus scaunele de șed denadreața domnului, înaintea tuturor svetnicilor, aproape de scaunul domnesc". MIRON COSTIN în *Poema Polonă*, vezi idem, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1958, p. 386, spune despre episcopul catolic de Bacău: "Acest episcop (precum am aflat din tradiția orală a moldovenilor), în vremea domnilor celor vechi și care erau și înțelepți, era mai presus decât acești trei vlădici (ortodocși) și ședea în fața mitropolitului".

24. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 142-144, 147.

25. *Ibidem*, p. 154-155.

26. *Ibidem*, p. 93.

27. *Ibidem*, p. 96.

28. NICOLAE IORGA, *Viața lui Ștefan cel Mare*, p. 33-56. După Iorga problematica a fost reluată și aprofundată în numeroase lucrări și studii referitoare la istoria Moldovei înainte și după Ștefan cel Mare.

29. *Ibidem*, p. 57-58, 64.

stăpânirii sale și a raporturilor cu Polonia și Ungaria. După ce și-a consolidat tronul față de Polonia prin tratatul de la Overchelăuți (1458)³⁰ Ștefan a acceptat un status-quo cu boierii pentru a-și putea consolida stăpânirea încă nesigură³¹.

Sporirea autorității lui Ștefan prin întărirea puterii centrale nu putea fi pe placul boierilor care se vedeau astfel înlăturați de la conducerea statului, ei nefiind dispuși să renunțe la starea de vasalitate față de Polonia³². În asemenea condiții conflictul dintre voievod și boieri nu a întârziat. Așa cum s-a arătat deja după biruința lui Ștefan la Baia asupra lui Matia Corvin, voievodul a făcut un adevărat măcel în rândurile boierilor omorând circa 60 dintre ei³³. Pe tot parcursul domniei raporturile lui Ștefan cu boierii au fost într-o stare de acalmie, conflictele putând reîncepe oricând³⁴, ceea ce a și atras judecata aspră a cronicarului, el însuși mare boier, atunci când afirma despre voievod: "*Fost-au acest Ștefan vodă om nu mare de statu, mâniaș și de grabu vărsătoriu de sânge nevinovat, de multe ori la ospete omorâea fără județu*"³⁵ (Subl. ns., M.A.).

După modelul Țării Românești unde domnul era un autocrat Ștefan, prin impunerea autorității sale asupra boierilor și a sfatului domnesc, **a sporit, în plan intern, prestigiul instituției pe care o reprezenta**³⁶. Pentru a schimba însă statutul stăpânirii sale, în sensul transformării *voievodatului* într-o *domnie autocrată*, Ștefan trebuia să acționeze în mai multe direcții pe plan extern. El avea nevoie de sporirea prestigiului său în afară prin desprinderea de sub tutela reală sau imaginară a Poloniei și Ungariei, de impunerea autorității sale asupra vecinului din sud, de o înrudire cu marile familii domnitoare din lumea ortodoxă și, nu în ultimul rând, de participarea la lupta antiotomană în calitate de apărător al creștinătății în general și al ortodoxiei în special. Ultimele două direcții de acțiune vizau obținerea din partea Patriarhiei de la Constantinopol și a Romei a statutului său de *domn autocrat* la fel ca și vecinul său muntean.

După tratatul neutru încheiat cu Polonia în 1458³⁷, considerat de Iorga doar "o înțelegere vremelnică"³⁸, la 2 martie 1462 Ștefan va trebui să recunoască explicit suzeranitatea Poloniei prin tratatul de la Suceava, dublat de actul boierilor, după o practică mai veche³⁹. Rămânea în suspensie data prestării omagiului voievodului față de rege. Nu excludem faptul ca Ștefan să fi acceptat în-

30. ION IONAȘCU, PETRU BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 48-49. Abia în finalul actului se face referire la starea de vasalitate a lui Ștefan față de rege prin asumarea obligației de apărare a Moldovei de către Polonia. Vezi discuția tratatului la NICOLAE IORGA, *Viața lui Ștefan cel Mare*, p. 65-66.

31. MIHAI M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 195.

32. *Ibidem*.

33. FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră*, p. 103.

34. *Ibidem*, p. 104.

35. GRIGORE URECHE, *Letopiseșul*, p. 120.

36. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 196-197.

37. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 48-49.

38. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 66.

39. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 50-51.

cheierea acestui tratat din cel puțin două motive, altele decât tradiția vasalității față de Polonia: neutralizarea boierilor fugari în Polonia în frunte cu logofătul Mihu; perfectarea căsătoriei cu Evdochia de Kiev sora cneazului Simeon⁴⁰, pe atunci Kievul fiind sub obediență polonă. Voievodul ar fi putut întâmpina greutăți în demersul său dacă nu ar fi recunoscut formal suzeranitatea polonă. Nu trebuie uitat că Ștefan se gândea acum la preluarea Chilieii de la Țara Românească, situație în care ar fi intrat în conflict cu Ungaria, motiv în plus de a recunoaște suzeranitatea Poloniei.

Căsătoria cu Evdochia a fost de scurtă durată (1463-1467)⁴¹. Abia rămas văduv Ștefan s-a văzut nevoit să facă față amenințării lui Matia Corvin pe care-l va înfrânge la Baia în decembrie 1467⁴². Aproape imediat se va deschide conflictul dintre Ștefan și Radu cel Frumos (1469-1470) ale cărui cauze erau mai vechi, din 1465 când Ștefan preluase Chilia⁴³. Conflictul va atrage judecata dură a cronicarului care scria: "Vă leato 6978 (1469), într-aceia vreme întră zavistiia între Ștefan vodă și între Radul vodă domnul muntenesc, pre obiceiul firei ome-nești de ce are, de aceia poștește mai mult, *de nu-i ajunse lui Ștefan vodă ale sale să le ție și să le sprijinească, ci de lăcomie, ce nu era al lui, încă vrea să coprinză*"⁴⁴ (Subl. ns., M.A.). Impunerea autorității asupra Țării Românești ar fi adus lui Ștefan prestigiul de care avea nevoie. El ar fi demonstrat astfel că dom-niile muntene nu erau demne de titlul acordat lor ci el, voievodul moldovean ar fi meritat acest titlu.

Anterior conflictului cu Radu, când încă nu se împăcase cu Matia Corvin, Ștefan a reînnoit la 28 iulie 1468 tratatul cu Polonia⁴⁵ dar s-a eschivat de a pres-ta omagiu lui Cazimir al IV-lea motivând că trebuia să se apere de atacurile lui Radu cel Frumos⁴⁶. Luptele cu Radu cel Frumos aliatul Porții aveau să-l împingă inevitabil pe Ștefan la un conflict cu otomanii. De aceea voievodul va căuta noi alianțe și mai ales să contracteze o nouă căsătorie politică menită să-i sporească prestigiul extern și să-i asigure sprijinul politic și militar de care avea nevoie⁴⁷. El se va orienta de această dată spre ramura Paleologilor de la Mangop. Înrudirea cu dinaștii din Mangop-Theodoro, coborâtori din împărații de la Constantinopol⁴⁸, ar fi trebuit să facă din Ștefan un *autocrat* în adevăratul sens al cuvântului. În

40. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 88-89.

41. *Ibidem*, p. 89; DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 80.

42. FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră*, p. 105. Alte amănunte și considerații la NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 90-99.

43. *Ibidem*, p. 107-108.

44. GRIGORE URECHE, *Letopisețul*, p. 96.

45. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 52.

46. *Ibidem*, p. 53. Scrisoarea din 13 iulie 1471. Alte amănunte asupra împrejurărilor din 1468-1471 vezi la NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 98-99, 108.

47. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 81.

48. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 116-117.

atare caz Biserica ar fi trebuit să-l consacre ca șef al ortodoxiei acordându-i titlul imperial pe care el îl dorea. Acest lucru nu s-a întâmplat nici măcar în plan intern. De aceea după moartea mitropolitului Teoctist (1477) Ștefan a adoptat o politică asemănătoare cu a domnilor munteni în sensul că ierarhii sunt tot mai rar prezenți în sfat fără ca drepturile Bisericii să fie restrânse⁴⁹. Era și acesta un act de autoritate fără urmări în plan politic. Ștefan a continuat să rămână un voievod, nu un domn, vasal al regelui polon și care, este adevărat, încerca să modifice acest statut. Înrudirea cu familia imperială a Mangopului pare totuși să fi sporit prestigiul intern al lui Ștefan. În Cronica scrisă la porunca lui ca și în Tetraevangheliarul din 1473 el apare cu titlul de "țar" (împărat)⁵⁰. Din plan intern prestigiul său pare să fi trecut și în plan extern, cronicarii turci acordându-i titlul de *tekür-tekür*=împărat⁵¹. Este foarte probabil ca acest titlu să-i fi fost acordat de cronicari în semn de cinstire și de respect pentru faptele sale și nu ca o recunoaștere a unui statut care nu exista și care nu apare în actele oficiale externe, dar nici în cele interne. Titlul de "țar" utilizat în câteva rânduri⁵² a exprimat mai degrabă o dorință a voievodului care nu s-a realizat. Chiar dacă în conștiința populară din Moldova și Transilvania Ștefan a fost imaginat ca un "împărat" al Moldovei și al românilor, el fiind biruitorul celor răi inclusiv al lui Matia Corvin ceea ce echivala cu independența Moldovei față de Ungaria, dar mai ales al otomanilor care amenințau întreaga creștinătate⁵³, asta nu înseamnă că imaginea a fost una reală recunoscută oficial.

Moartea prematură a Mariei de Mangop (19 decembrie 1477)⁵⁴, în plin conflict cu turcii dar și cu Țara Românească unde încerca zadarnic să impună un "credincios" al său⁵⁵, l-au determinat pe Ștefan să ceară ajutorul Apusului. Acesta l-a respins însă și Veneția a încheiat pace cu Poarta (1479)⁵⁶. Pretențiile lui Ștefan de a deveni șeful creștinătății ortodoxe care ținea tronul Constantinopolului⁵⁷ s-au năruit încă odată. De aceea a treia căsătorie "imperială" a lui Ștefan cu Maria "Voichița", fiica lui Radu cel Frumos, devenea firească și necesară politicii voievodului care nu renunțase la scopurile fixate la urcarea pe tron. Iorga a lăudat această ultimă alianță matrimonială care unea cele două dinastii

49. MIHAIL M. ANDREESCU, *Puterea domniei*, p. 149, 196.

50. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 66-69.

51. *Ibidem*, p. 78-79.

52. *Ibidem*, p. 84-85 și notele.

53. *Ibidem*, p. 90-93.

54. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 117.

55. FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră*, p. 105-106.

56. *Ibidem*, p. 108-109.

57. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 83-84 și mai ales notele unde aduce la zi bibliografia problemei.

românești⁵⁸, în vreme ce alți istorici mai noi au subliniat înrudirile imperiale ale miresei lui Ștefan⁵⁹.

Pericolul otoman, la fel de real și de mare după 1476, l-a determinat pe voievodul rămas fără ajutoare să încheie o scurtă pace cu Poarta (1479-1480)⁶⁰. A fost un răgaz necesar în vederea refacerii alianțelor antiotomane fără de care Ștefan nu s-ar fi putut descurca singur. Dar Ștefan nu a renunțat la planul său de a ajunge un "domn" recunoscut de vecini și respectat de întreaga Europă. Era absolut necesar ca Ștefan să rezolve definitiv problema munteană și apoi să primească de la Biserică recunoașterea "de jure" a noului său statut.

Pentru atingerea celor două țeluri căsătoria cu Maria-Voichița era binevenită. Ea pare să-i fi conferit lui Ștefan unele drepturi la tronul muntean⁶¹, dar și o înrudire cu despoții bizantini și slavi din Balcani⁶². Noua înrudire redeschidea problema moștenirii bizantine în plan religios și accentua "drepturile" urmașilor la tronul Țării Românești⁶³. Conflictul cu Țara Românească s-a redeschis în 1480 și după victoria asupra lui Țepeluș la Râmnic (8 iulie 1481) și instalarea ca domn a lui Vlad Călugărul se părea că situația se rezolvase în favoarea sa, dar luptele au continuat și în anul următor când Ștefan a ocupat cetatea Crăciuna⁶⁴. Cu ocazia luptelor din 1481-1482 brăilenii, care nu uitaseră arderea orașului lor în 1470⁶⁵ de către Ștefan, i-au trimis o scrisoare ofensatoare care, dincolo de patriotismul local, exprimă reacția munteană la proiectele de mărire și de hegemonie ale voievodului moldovean⁶⁶.

Conflictul cu Țara Românească l-a redeschis și pe cel cu Poarta. Acum sunt pierdute Chilia și Cetatea Albă⁶⁷, poate și în urma unei trădări⁶⁸, fapt ce l-a deter-

58. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 164-165.

59. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 83, nota 93.

60. ȘERBAN PAPACOSTEA, *Evul mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, Editura Corint, București, 2001, p. 162-163.

61. DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 83.

62. ANDREI PIPPIDI, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, ediție revăzută și adăugită, Editura Corint, București, 2001, p. 213 și notele 35, 36.

63. *Ibidem*, p. 215, nota 41.

64. *Istoria românilor*, IV, p. 387.

65. GRIGORE URECHE, *Letopisețul*, p. 96.

66. Textul scrisorii care nu se regăsește în colecțiile de documente DIR și DRH a fost publicat de IOAN BOGDAN, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 282. El a fost reprodus de CONSTANTIN C. GIURESCU, *Istoricul orașului Brăila din celel mai vechi timpuri până astăzi*, Editura științifică, București, 1968, p. 66; FLORIN CONSTANTINIU, *O istorie sinceră*, p. 106. Reproducem și noi textul scrisorii pentru pitorescul exprimării care nu este cu mult diferit față de unele polemici și replici din zilele noastre. "De la toți boieni brăileni și de la toți cnezii și de la toți românii îți scriem ție, Ștefane Voievod, Domn moldoveanesc. Este în tine omenie, ai tu minte, ai tu creieri, de-ți strici cermeala și hârtia pentru un copil de curvă, fiul Călțunei, și zici că-ți este fiu? De-ți este fiu și vrei să-i faci bine, ci tu orânduiește să fie după moartea ta domn în locul tău și pe mă-sa ia-o și o ține, să-ți fie ție doamnă, cum au ținut-o în țara noastră, toți pescarii brăileni; ci tu ține-ți-o să-ți fie doamnă. Și învață-ți tu țara cum să te slujească, iar pe noi să ne lași în pace, că de-ți cauți dușman, îl găsești! Și așa să știi: avem domn mare și bun și avem pace din toate laturile; să știi că toți pe capete vom veni asupra ta și vom sta pe lângă domnul nostru, Basarab Voievod, până ce vom pierde capetele (Subl. ns., M.A.).

67. NICOLAE IORGA, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, p. 107-108.

68. *Istoria românilor*, IV, p. 388. Este surprinzătoare concluzia autorilor tratatului că cele două cetăți au căzut "prin lipsa de perspectivă a situației lor", în sensul că nu ar fi putut fi apărate de Ștefan.

minat pe Ștefan să accepte reînnoirea tratatului de vasalitate față de Polonia⁶⁹ și prestarea omagiului personal față de regele Cazimir IV la Colomeea⁷⁰. Umi-lința suferită la Colomeea a lovit în prestigiul domnului răbindu-i adânc mândria. Dar ea a fost resimțită și în țară. Ureche va trece repede peste acest moment minimalizându-l la maximum⁷¹, dar va prezenta pe larg răzbunarea voievodului în urma luptelor cu Ioan Albert⁷². În schimb Nicolae Costin a descris pe larg acest moment din viața lui Ștefan⁷³ care arată limitele stăpânirii voievodului, deoarece cu toate eforturile depuse până atunci nu putuse înlătura suzeranitatea polonă. O va face doisprezece ani mai târziu când îl va înfrânge pe Ioan Albert la Codrul Cosminului⁷⁴. Dacă în 1467 la Baia Ștefan înlăturase suzeranitatea maghiară asupra Moldovei, în 1497 el reușea să se emancipeze și de sub suzeranitatea polonă, fapt confirmat prin tratatul de la Hârlău (12 iulie 1499)⁷⁵.

Independența Moldovei față de Ungaria și Polonia a fost obținută cu greu și a constituit doar o etapă în atingerea țelurilor politice urmărite de voievod. Ea a urmat impunerii autorității lui Ștefan asupra boierimii, nu și a Bisericii de care depindea recunoașterea noului său statut. Deși Ștefan a ocrotit Biserica și s-a nu-

Dar așa cum se mai întâmplase, cu ajutoare externe, chiar obținute cu prețul recunoașterii vasalității – ceea ce s-a și întâmplat – cetățile ar fi fost apărate eficient și menținute.

69. ION IONAȘCU, PETRE BĂRBULESCU, GHEORGHE GHEORGHE, *Tratatele*, p. 58-59. Actul din 15 septembrie 1485, Colomeea. Se preciza în finalul tratatului că Ștefan "nu va porni război și nu va încheia pace fără știrea regelui", ceea ce scădea mult din prestigiul voievodului.

70. Asupra acestui moment vezi amănunte la: ȘERBAN PAPACOSTEA, *Evl mediu românesc*, p. 233-238.

71. GRIGORE URECHE, *Letopisețul*, p. 107.

72. *Ibidem*, p. 109-118.

73. NICOLAE COSTIN, *Scrieri*, I, ediție de Svetlana Korolevschi, Editura Hyperion, Chișinău, 1990, p. 154. "Și așa, la începutul toamnei, în anul Domnului nostru Iisus Hristos 1485, s-au pogorât Cazimiru, craiul leșăscu, la marginea Țării Leșăști, la Colomâia, cu toată șliahta rusască și a Podoliei gata de oaste, pentru ca să audză la turci pogorârea sa la margine, despre Țara Moldovii; că și turcii pre atunci ar avea grijă de leși.

Nu după multe dzile, acolo la craiul, în câmpii Colomâei, venit-au Ștefan vodă cu boerii săi și cu curte împodobită, și bine grijiți slujitorii; și Ștefan vodă viind pre un cal foarte arătos și mare. Sta polcovnicii și alte căpetenii crăești împrejurul cortului, și descălecând aproape Ștefan vodă, îndată i-au eșit domnii crăești înainte, de l-au dus la craiul suptu cortu. Și anume făcusă într-acei cort pat naltu, pre care ședea craiul la adunare cu Ștefan vodă, în podoabe crăești, împregiur stând svetnicii crăești, șiind în mână Ștefan vodă stiațul țării, cu pecetea ei, închinându-să craiului după obiceiul moldovelesc, plecând stiațul țării la picioarele craiului. Atunce-și slobodziră și ațele cortului, dându-să în laturi ciia ce sta împregiurul cortului, de departe prăvind.

Atunce au giurat Ștefan vodă craiului leșăscu și ce au fost de triabă au vorovit: cum că toată țara va fi cu priință craiului și-l va avea stăpân, să dea ajutoriu craiului împotriva a toți neprietinilor săi și cu nime nu va îmbla nice cu o tocmală împotriva craiului și nu să va arăta niceodată neprieten sau priitoriu neprietenilor crăești, iproci. Află-să în aședzământurile crăești uncul lui Ștefan vodă, de dânsul pecetluit și de 14 boeri. Și așa rădicându-l craiul și, sărutând mâna craiului, l-au ospătat, ședzând Ștefan vodă la masă cu boerii săi, și i-au cinstit și i-au dăruit bine craiul. Și purcedzând Ștefan vodă de la craiul, datu-i-au 3000 de leși călăreți, tot într-ales dintre toate polcurile. Iară craiul s-au dus la Cracău" (Subl. ns., M.A.).

74. ȘERBAN PAPACOSTEA, *Evl mediu românesc*, p. 243-257, cu privire la semnificația victoriei lui Ștefan din 1497 la Codrul Cosminului. Despre campanie vezi amănunte, bazate pe izvoare polone, la: NICOLAE COSTIN, *Scrieri*, I, p. 156-169, inclusiv prevederile tratatelor din 1501 de la Piotrkov-Tribunalski.

mărat printre protectorii români ai Muntelui Athos⁷⁶ Patriarhia nu a vrut să-i recunoască statutul de *domn autocrat* și ocrotitor al Ortodoxiei așa cum procedase anterior cu domniile Țării Românești. Statutul de *domn autocrat* și "*împărat*" ocrotitor al Ortodoxiei și apărător al creștinătății a rămas pentru marele voievod un deziderat care nu s-a împlinit. Totuși personalitatea lui puternică, conducerea autoritară, emanciparea de sub suzeranitatea celor doi vecini catolici și participarea la lupta antiotomană l-au impus pe Ștefan cel Mare în conștiința poporului său și a contemporanilor europeni și i-au sporit faima în timp.

Cronicarul care îl certase pentru războiul cu Radu cel Frumos și pentru uciderea boierilor va scrie altfel despre pomenirea lui: "*Ce după moartea lui, până astăzi îi zicu sveti Ștefan vodă, nu pentru sufletu, ce iaste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejești, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au ajunsu*"⁷⁷ (Subl. ns., M.A.). "Lucrurile vitejești" erau luptele duse pentru apărarea creștinătății și pentru independența țării. Abia în zilele noastre Biserica, plecând de la tradiția de "sfânt" pe care poporul a impus-o cu privire la voievod, a consfințit această calitate numindu-l "Ștefan cel Mare și sfânt". Este o recunoaștere târzie dar necesară a eforturilor și meritelor de atunci ale voievodului, inclusiv a dorinței sale de ocrotitor al Ortodoxiei.

Amintirea despre Ștefan s-a păstrat în timp, el fiind perceput ca învingătorul turcilor, tătarilor, polonilor și ungarilor. Paul de Alep va scrie despre Ștefan cel Mare la mijlocul secolului al XVII-lea: "*A fost un erou renumit în războaie și temut de toți. A făcut 44 de expediții sau lupte împotriva turcilor, tătarilor, polonilor și ungarilor. l-a bătut de foarte multe ori, pe toți, astfel că numele lui a ajuns vestit și era temut de toți și aceasta datorită iscusinței și minții sale agere*"⁷⁸ (Subl. ns., M.A.).

Întreaga domnie Ștefan cel Mare a luptat să-și modifice statutul de voievod într-unul de *domn autocrat* care i-ar fi sporit prestigiul și ar fi strâns în jurul său forțele creștine, ortodoxe și catolice, în cruciada antiotomană. Fire mândră Ștefan a căutat ca prin înrudiri înalte să ajungă șeful Ortodoxiei și să viseze poate la tronul imperial. De aici și cele câteva cazuri în care se folosește titlul de "țar". Dar ele au fost doar manifestări interne fără ecouri în plan extern ori în actele oficiale. Interesele vecinilor nu ar fi permis schimbarea statutului instituției centrale din Moldova. De aceea Ștefan cel Mare – o personalitate foarte puternică – a reușit doar să-și impună autoritatea asupra boierilor și să înlăture, fie și temporar, suzeranitatea Ungariei și Poloniei asupra Moldovei. Aceste fapte și mai ales eforturile sale în lupta antiotomană i-au sporit faima și i-au adus nemurirea, mai puternică decât a unui împărat real dar nevrednic, de care lumea a uitat demult.

76. NICOLAE IORGA, *Bizanț după Bizanț*, Editura enciclopedică română, București, 1972, p. 66; DUMITRU NĂSTASE, *Ștefan cel Mare împărat*, p. 85. nota. 105.

77. GRIGORE URECHE, *Letopisețul*, p. 120-121.

78. *Călători străini despre țările române*, VI, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 28-29.